

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

TL1060 Hakas Türkçesi II Ders Notu:7. Ders “Hakas Türkçesinde İyelik Biçimindeki Adların Duruma Göre Çekimlenmesi”, Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, 2021.

Hakas Türkçesinde İyelik Biçimindeki Adların Duruma Göre Çekimlenmesi (Тартылғы формадағы существительнайларны падежтерче хубулдырары)

Hakas Türkçesinde iyeliksiz sözcüklerin duruma göre çekimlenişi şöyledir:

Durum	Ek				
1. Адалғы п.	-	тас	аал	пала	им
2. Тартылғы п.	[+NIñ]	тастың	аалның	паланың	имнің
3. Пирілгі п.	[+XA]	тасха	аалға	палаа	имге
4. Көрімгі п.	[+NI]	тасты	аалны	паланы	имні
5. Орынғы п.	[+DA]	таста	аалда	палада	имде
6. Сығынғы п.	[+DAñ]	тастаң	аалдаң	паладаң	имнең
7. Ызылғы п.	[+SAr]	тассар	аалзар	палазар	имзер
8. Пүдіргі п.	[+nAñ]	таснаң	аалнаң	паланаң	имнең
9. Тиңнестіріс п.	[-CA]	тасча	аалча	палача	имче
10. Сылтағлығ п.	[+DAñAr]	тастанаңар	аалданаңар	паладанаңар	имненер

Durum ekleri çokluk eki almış sözcüklerin üzerine de eklenir:

Durum	Ek		
1. Адалғы п.	-	тас	тастар
2. Тартылғы п.	[+NIñ]	тастың	тастарның
3. Пирілгі п.	[+XA]	тасха	тастарға
4. Көрімгі п.	[+NI]	тасты	тастарны
5. Орынғы п.	[+DA]	таста	тастарда
6. Сығынғы п.	[+DAñ]	тастаң	тастардаң

7. ЫЗЫЛҒЫ П.	[+SAr]	тассар	тастарзар
8. Пүдіргі п.	[+nAñ]	таснаң	тастарнаң
9. Тиңнестіріс п.	[-CA]	тасча	тастарча
10. Сылтағлығ п.	[+DAñAr]	тастанаар	тастардаңар

İyelik eki almıř adların duruma göre çekimleniři ile iyelik eki almamıř sözcüklerin duruma göre çekimleniři arasında büyük bir fark yoktur. En büyük deęişiklikler teklik 1 ve 2. kiři eki almıř adların yönelme durumu almıř biçimi ile 3. teklik kiři iyelik eki üzerine durum eklerinin gelmesinde ortaya çıkmaktadır. 3. Teklik kiři iyelik eki üzerine durum ekleri getirildiğinde iyelik eki ile durum ekinin arasına zamir n'si denilen /n/ sesi girer.

İyelik eki almıř biçimlere durum ekleri řu řekilde gelir:

Пір сан

	1-ҒЫ СЫРАЙ	2. СЫРАЙ	3. СЫРАЙ
Адалғы п.	+(I)m	+(I)ñ	+(z)I
Тартылғы п.	+(I)mnIñ	+(I)ñnIñ	+(z)InIñ
Пирілгі п.	+(I)mA	+(I)ñA	+(z)InA
Көрімгі п.	+(I)mnI	+(I)ñnI	+(z)In
Орынғы п.	+(I)mdA	+(I)ñdA	+(z)IndA
Сығынғы п.	+(I)mnAñ	+(I)ñnAñ	+(z)InAñ
Ызылғы п.	+(I)mzAr	+(I)ñzAr	+(z)InzAr
Пүдіргі п.	+(I)mnAñ	+(I)ñnAñ	+(z)InAñ
Тиңнестіріс п.	+(I)mcA	+(I)ñcA	+(z)IncA
Сылтағлығ п.	+(I)mnAñAr	+(I)ñnAñAr	+(z)InAñAr

Көп сан

	1-ҒЫ СЫРАЙ	2. СЫРАЙ	3. СЫРАЙ
Адалғы п.	+(I)bIs	+(I)ñAr	+(z)I
Тартылғы п.	+(I)bIstIñ	+(I)ñArnIñ	+(z)InIñ
Пирілгі п.	+(I)bIsXA	+(I)ñArĜA	+(z)InA
Көрімгі п.	+(I)bIstI	+(I)ñArnI	+(z)In
Орынғы п.	+(I)bIstA	+(I)ñArdA	+(z)IndA

СЫҒЫНҒЫ п.	+ (I) bIstAñ	+ (I) ñArdAñ	+ (z) InAñ
ЫЗЫЛҒЫ п.	+ (I) bIssAr	+ (I) ñArzAr	+ (z) InzAr
Пүдіргі п.	+ (I) bIsnAñ	+ (I) ñArnAñ	+ (z) InAñ
Тиннестіріс п.	+ (I) bIsçA	+ (I) ñArcA	+ (z) IncA
Сылтағлығ п.	+ (I) bIstañAr	+ (I) ñArdAñAr	+ (z) InAñAr

Örnek:

пас “baş”

Пір сан

	1-ғы сырай	2. сырай	3. сырай
Адалғы п.	пазым	пазың	пазы
Тартылғы п.	пазымның	пазыңның	пазының
Пірілгі п.	пазыма	пазыңа	пазына
Көрімгі п.	пазымны	пазыңны	пазын
Орынғы п.	пазымда	пазыңда	пазында
Сығынғы п.	пазымнаң	пазыңнаң	пазынаң
Ызылғы п.	пазымзар	пазыңзар	пазынзар
Пүдіргі п.	пазымнаң	пазыңнаң	пазынаң
Тиннестіріс п.	пазымча	пазыңча	пазынча
Сылтағлығ п.	пазымнаңар	пазыңнаңар	пазынаңар

Көп сан

	1-ғы сырай	2. сырай	3. сырай
Адалғы п.	пазыбыс	пазыңар	пазы
Тартылғы п.	пазыбыстың	пазыңарның	пазының
Пірілгі п.	пазыбысха	пазыңарға	пазына
Көрімгі п.	пазыбысты	пазыңарны	пазын
Орынғы п.	пазыбыста	пазыңарда	пазында
Сығынғы п.	пазыбыстаң	пазыңардаң	пазынаң
Ызылғы п.	пазыбыссар	пазыңарзар	пазынзар
Пүдіргі п.	пазыбыснаң	пазыңарнаң	пазынаң
Тиннестіріс п.	пазыбысча	пазыңарча	пазынча
Сылтағлығ п.	пазыбыстаңар	пазыңардаңар	пазынаңар

пулуң “köşe”

Пір сан

	1-ғы сырай	2. сырай	3. сырай
Адалғы п.	пулиим	пулииң	пулии
Тартылғы п.	пулиимның	пулииңның	пулииның
Пирілгі п.	пулиима	пулииңа	пулиина
Көрімгі п.	пулиимны	пулииңны	пулиин
Орынғы п.	пулиимда	пулииңда	пулиинда
Сығынғы п.	пулиимнаң	пулииңнаң	пулиинаң
Ызылғы п.	пулиимзар	пулииңзар	пулиинзар
Пүдіргі п.	пулиимнаң	пулииңнаң	пулиинаң
Тиннестіріс п.	пулиимча	пулииңча	пулиинча
Сылтағлығ п.	пулиимнаңар	пулииңнаңар	пулиинаңар

Көп сан

	1-ғы сырай	2. сырай	3. сырай
Адалғы п.	пулиибыс	пулиинар	пулии
Тартылғы п.	пулиибыстың	пулиинарның	пулииның
Пирілгі п.	пулиибысха	пулиинарға	пулиина
Көрімгі п.	пулиибысты	пулиинарны	пулиин
Орынғы п.	пулиибыста	пулиинарда	пулиинда
Сығынғы п.	пулиибыстаң	пулиинардаң	пулиинаң
Ызылғы п.	пулиибыссар	пулиинарзар	пулиинзар
Пүдіргі п.	пулиибыснаң	пулиинарнаң	пулиинаң
Тиннестіріс п.	пулиибысча	пулиинарча	пулиинча
Сылтағлығ п.	пулиибыстаңар	пулиинардаңар	пулиинаңар

Dar ünlü ile biten ve son sesi /x/ ve /ğ/ olan sözcüklere iyelik ekleri geldiğinde ortaya çıkan /i:/ ünlüsü ünlü uyumu bakımından etkisizdir. Dolayısıyla eklerin /i:/ sesinden sonraki bölümünde eklerin ünlülerinin ince ya da kalın sıradan olmasını sözcüğün /i:/ sesinden önceki kısmındaki ünlülerin durumu belirler: пулуң “köşe” пулуң+ым > пулиим “köşem”, пулиимда “köşemde”; пөрік “şarka”, пөрік+ім > пөрігім > пөриим “şarkam”, пөриимде “şarkamda”.

Tüm çekim eklerini almış bir sözcükte eklerin sırası çokluk+iyelik+durum şeklindedir: харах+тар+ым+да, хыс+тар+ыбыс+ха, пала+лар+ыңар+даң vb.

Kaynaklar:

Korkmaz Z. (2002) *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK

Хакасский язык. Морфология./Под ред. Карпова В.Г. - Учебное пособие (на хакасском языке) для студентов, обучающихся по специальности 021700.02-Филология (Хакасский язык и литература) – Абакан: Изд-во ХГУ им. Н.Ф. Катанова, 2004.

Патачакова Д.Ф. Хакас тілі. I чардыгы. Лексика, фонетика, морфология: педагогической училище учебник. Пастағызын сыхча = Грамматика хакасского языка. Ч. I. Лексика, фонетика, морфология: Учебник для педагогического училища. Изд. 1-е. – Абакан: Хакас. кн. изд-во, 1955.